

Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Betänkandet En översyn av lagstiftningen om företagsbot (SOU 2016:82)

Inledande synpunkter

Inledningsvis kan konstateras att mål om företagsbot mycket sällan förekommer vid tingsrätten. Tingsrättens synpunkter grundar sig därför i allt väsentligt på överväganden utifrån betänkandet och inte på praktiska erfarenheter från mål om företagsbot.

Tingsrätten finner att utredningen har gjort ett gediget arbete. Förslagen är väl-motiverade och vilar på en utförlig genomgång av bl.a. gällande rätt och hit-tillsvarande praxis. Tingsrätten kan i allt väsentligt ställa sig bakom utredningens förslag och ställningstaganden. På följande punkter önskar tingsrätten lämna synpunkter. Synpunkterna ansluter till olika kapitel i betänkandet enligt följande:

Kapitel 7 Allmänna utgångspunkter

I avsnitt 7.2 anförs att den enskilda företagsboten ska förmedla samhällets klander av ett visst beteende. Det kan vara värt att understryka att klandret inte bara bör avse det brott som begåtts i verksamheten utan i än högre grad på vilket sätt företaget brustit i kontroll och ledning och därigenom bidragit till eller möjliggjort brottet.

I avsnitt 7.4 anføres att företagsboten inte bör ges en vinsteliminierande funktion. Tingsrätten har förståelse för att botens storlek inte kan ges den funktionen utan att det är förverkandeinstitutet som i stället är tillämpligt för att undandra vinst som uppkommit vid brott. Tingsrätten vill dock peka på att det i bestämmande av företagsbotens storlek – det som utredningen benämner sanktionsvärdet – bör kunna beaktas vilket vinst som brottet syftat att ge eller har gett.

Kapitel 8 Straff eller särskild rättsverkan av brott

Utredningen anför att det bör krävas starka skäl för att ändra företagsbotens rättsliga beteckning från ”särskild rättsverkan” till ”straff” med ett renodlat straffansvar för juridiska personer. Utredningen har kommit fram till att varken ändamålsskäl, Sveriges internationella åtaganden eller något annat förhållande, ensamt eller tillsammans med andra förhållanden, särskilt starkt talar för en förändring i detta hänseende. Utredningen förordar alltså att företagsboten även fortsättningsvis ska vara utformad som ett särskild rättsverkan av brott och benämnas just ”företagsbot”.

Tingsrätten har förståelse för utredningens ståndpunkt att det inte finns tillräckliga skäl för en större reform där det införs ett system med ett renodlat straffansvar för juridiska personer. Att inlemma sanktioner mot juridiska personer i det system med brott och brottspåföljder som föreskrivs i 1 kap. brottsbalken låter sig knappast göras. Tingsrätten vill dock framhålla särskilt betydelsen av hur sanktionen karaktäriseras och vilken pedagogisk och brottsavhållande effekt karaktäriseringen kan ha.

Företagsboten är till sin karaktär repressiv och syftar till att vara avskräckande. Mot den bakgrunden finner tingsrätten att det kan finnas skäl att överväga om sanktionen bör benämnas ”företagsstraff” i stället för ”företagsbot”. Även om sanktionen inte ingår i systematiken i 1 kap. BrB har den som sagt en straffande karaktär och detta skulle tydliggöras om sanktionen benämns ”företagsstraff”. Visserligen skulle detta i någon mån innebära att begreppsbildningen i BrB inte används konsekvent. Det skulle dock bli en tydlig distinktion om sanktionen benämns just ”företagsstraff”, dvs. inte ”straff”. Även från rent språkliga utgångs-

punkter är benämningen ”företagsstraff” tydligare och mer begriplig. De pedagogiska och kommunikativa fördelarna talar också för en sådan ändring. Det kan även påpekas att åtalunderlåtelse gällande någon under 18 år numera enligt 16 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare benämns ”straffvarning”, en användning av ordet ”straff” som inte heller sammanfaller med systematiken i 1 kap. BrB.

Kapitel 9 Begränsningen till brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet

Utredningen anför att inget tyder på att lagstiftaren hade statlig och kommunal verksamhet inom t.ex. vård, skola eller omsorg i åtanke när systemet med företagsbot infördes. Genom att sådan verksamhet numera ofta bedrivs i privat regi har det uppkommit en skillnad i förutsättningarna att påföra företagsbot, beroende på om verksamheten bedrivs i offentlig eller privat regi. Utredningen har kommit till den slutsatsen att tillämpningsområdet bör utvidgas så att även verksamhet inom välfärdssektorn som bedrivs i offentlig regi omfattas. Tingsrätten instämmer i att det i sig finns skäl att likställa verksamhet som sker genom olika huvudmän.

Inom välfärdssektorn finns ett utbyggt kontrollsystem och olika möjligheter till sanktioner. I det fortsatta beredningsarbetet kan det finnas skäl att analysera hur detta påverkar behovet av att kunna påföra sådana aktörer företagsbot och överhuvudtaget hur de olika sanktionssystemen förhåller sig till varandra.

Tingsrätten finner att den av utredningen föreslagna lydelsen av 36 kap. 7 a § första stycket 2 brottsbalken inte är helt optimal. Att definiera detta som ”sådan offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet”, är enligt tingsrättens mening inte träffande. Det bör i stället anges att företagsboten kan åläggas med anledning av brott som har begåtts i utövning av ”sådan offentlig verksamhet som också kan lämnas över till privata organ” – eller någon liknande lydelse med samma innebörd. Det kan dock framhållas att det kan uppkomma tolknings- och gränsdragningsproblem i den praktiska rättstillämpningen, alldeles oavsett vilken definition som väljs.

Kapitel 10.10 Företagsbotens storlek bör bestämmas med utgångspunkt i brottslighetens straffvärde m.m.

Utredningen föreslår att företagsbotens storlek ska bestämmas med utgångspunkt i straffvärdet av den samlade brottsligheten som företagsboten ska avse. Särskild hänsyn ska tas till brottslighetens förhållande till verksamheten och till den skada eller fara som brottsligheten har inneburit för liv, hälsa eller miljö.

Tingsrätten instämmer i att företagsboten bör bestämmas med utgångspunkt i straffvärdet och inte i straffskalan, och välkomnar att detta förtydligas genom utredningens förslag. I likhet med den nu gällande lydelsen föreslår utredningen att särskild hänsyn ska tas till brottslighetens förhållande till verksamheten. Avsikten – såsom den förtydligas i betänkandet – är att hänsyn ska tas till i vilken utsträckning företaget kan klandras för verksamheten.

Som anförs inledningsvis i detta yttrande anser tingsrätten att det – vid bestämmande av företagsbot – bör vara av central betydelse på vilket sätt företaget brustit i kontroll och ledning och därigenom bidragit till eller möjliggjort brottet. För att detta ska få ett stort genomslag vid bestämmande av företagsbotens storlek, kan det finnas anledning att på ett tydligare sätt ange vad som avses. Att särskild hänsyn ska tas till ”brottslighetens förhållande till verksamheten” utgör en ganska innehållslös formulering. Om det tydligare anges att det vid straffmätningen bör beaktas i vilken utsträckning brottet berott på ledning, styrning och kontroll, kan klandervärde hos företaget ges ett större genomslag. Enligt tingsrättens mening bör en lydelse som tydligare lyfter fram dessa omständigheter övervägas i det fortsatta beredningsarbetet.

10.12 Utredningens förslag om hur storleken på företagsboten ska bestämmas

Tingsrätten delar utredningens bedömning att det finns ett behov av att höja maximibeloppet för företagsboten, i vart fall när det är fråga om allvarliga brott som begås i större företags verksamhet. Ett maximibelopp om 100 miljoner kronor förefaller väl avvägt.

Utredningen har föreslagit att företagsbotens storlek ska bestämmas i flera steg. Att det fastställs ett sanktionsvärde som motsvarar det klander som företaget förtjänar framstår i sig som rimligt. Genom att detta tydliggörs i domarna kan praxisbildningen underlättas och allmänna principer om proportionalitet och ekvivalens få ett tydligt genomslag. Om sanktionsvärdet uppgår till minst 500 000 kr och företaget uppfyller kriterierna för större företag enligt årsredovisningslagen (1995:1554) ska företagsboten enligt förslaget bestämmas till ett belopp som är befogat med hänsyn till företagets finansiella ställning, dock högst tio gånger sanktionsvärdet. I författningskommentaren anger utredningen vissa tumregler, som i huvudsak går ut på att sanktionsvärdet ska multipliceras med en högre faktor ju större företagets egna kapital är.

Den av utredningen föreslagna ordningen kan borga för att hänsynstagande till företagets ekonomiska ställning kommer att kunna göras på ett i huvudsak enhetligt och förutsebart sätt.

Förslaget innebär dock att det byggs in betydande tröskeeffekter, där små skillnader i sak medför betydande skillnad i repression. I de fall sanktionsvärdet ligger strax under 500 000 kr kommer företagsboten att bestämmas till det beloppet, oavsett företagets storlek. Om sanktionsvärdet däremot är något högre och bedöms ligga på 500 000 kr kan företagsboten fördubblas, fyrdubblas och till och med åttadubblas, beroende på det egna kapitalet i företaget.

En annan slags tröskeeffekt kan sägas uppstå genom att det högre beloppet – som ska utgöra åtminstone en fördubbling av sanktionsvärdet – endast gäller företag som omfattas av kriterierna för större företag enligt årsredovisningslagen. Rimligen måste det finnas företag som balanserar mellan att falla innanför eller utanför dessa kriterier. Mycket små skillnader gällande t.ex. medelantalet anställda eller företagets nettoomsättning kan vara avgörande för huruvida en företagsbot t.ex. ska uppgå till 3 eller 6 miljoner kr.

Dessa tröskeeffekter skulle elimineras om det infördes ett dagsbotssystem där antalet dagsböter bestäms efter brottslighetens sanktionsvärde och storleken på dagsboten efter företagets betalningsförmåga eller finansiella ställning – oberoende av hur stort eller litet företaget är. Utredningen har bedömt att något sådant inte bör införas (avsnitt 10.13). Tingsrätten har förståelse för de argument som utredningen anför; att det skulle behöva företags fullständiga utredningar om alla

företags ekonomi – även mindre företag – och att sådana kan vara omfattande och resurskrävande.

Tingsrätten kan mot bakgrund av detta tillstyrka den lösning som utredningen har föreslagit, som innebär att betalningsförmågan för större företag ges ett betydande genomslag vid bestämmande av företagsbotens storlek på ett sätt som torde vara förutsebart och relativt enkelt att hantera i den praktiska rättstillämpningen. Samtidigt kan det konstateras att utredningen på ett kortfattat och relativt översiktligt sätt avfärdar idén om ett dagsbotssystem och heller inte lyfter fram de fördelar som finns med ett sådant system genom att det skulle eliminera de tröskeleffekter som tingsrätten har pekat på. Tingsrätten har egentligen svårt att överblicka hur stora de praktiska problemen skulle bli med ett dagsbotssystem. Det är närmast Åklagarmyndigheten som kan bedöma det, eftersom det skulle ankomma på åklagaren att lägga fram utredning om företagets ekonomi i processen om att fastställa dagsboten. Det kan därför måhända finnas skäl i det fortsatta beredningsarbetet att överväga ett sådant system ytterligare.

Avsnitt 13.3 Behovet av att registrera domar och beslut med åläggande om företagsbot

Utredningen anför att en registerföring av ålagda företagsböter i någon mån skulle kunna underlätta myndigheters arbete med tillstånds- och lämplighetsprövning. Utredningen bedömer dock inte att ett sådant register behövs för att tidigare ålagda företagsböter ska kunna beaktas vid bestämmandet av sanktionsvärdet eftersom det kan förutsättas att åklagaren har kännedom om tidigare domar och strafförelägganden, i vart fall om det fråga om upprepade överträdelse av mer allvarlig karaktär. Utredningen pekar på att upprättandet och förandet av ett nytt register kan antas kräva inte obetydliga resurser. Utredningen kommer fram till att övervägande skäl talar mot upprättande av ett register över ålagda företagsböter och att ett sådant alltså inte är motiverat.

Tingsrätten anser inte att utredningens argumentering i denna del är helt övertygande. För att kunna säkerställa att tidigare domar och strafförelägganden beaktas på ett konsekvent och enhetligt sätt vid bestämmande av sanktionsvärdet, framstår det som förenat med alltför stora felkällor att förlita sig på att den enskilde åklagaren har kunskap om tidigare domar eller strafförelägganden. Enligt

tingsrättens mening bör heller inte den allmänpreventiva effekten underskattas av att tidigare företagsbot som är ålagda ett företag finns registrerade.

Huruvida en utdömd företagsbot har betydelse i t.ex. en tillstånds- och lämplighetsprövning måste givetvis bedömas från fall till fall. En första förutsättning är dock att myndigheten känner till att företaget ålagts företagsbot.

Tingsrätten finner mot denna bakgrund att behovet av och möjligheterna att registrera domar och strafförelägganden med företagsbot bör övervägas vidare i den fortsatta beredningen.

Avsnitt 13.4.2 Åklagaren bör ange grunderna för beräkningen av företagsbotens storlek i stämningsansökan

Tingsrätten anser att det är ett bra förslag – av de skäl som utredningen anför – att åklagaren ska ange grunderna för företagsbotens storlek i stämningsansökan. Utredningen har kommit fram till att det inte är nödvändigt att detta anges i lag utan att anvisningar i stället kan ges i föreskrifter. Enligt tingsrättens mening är det närmast en förutsättning att grunderna för beräkningen anges av åklagaren i ett tidigt skede i processen, särskilt om det är fråga om en förhöjd företagsbot för ett större företag. Det kan därför finnas skäl att överväga om åklagarens skyldighet i detta avseende bör anges i lag. I sammanhanget kan pekas på regleringen i 6 § lagen (2015:632) om talan om skattetillägg i vissa fall, enligt vilken åklagaren åläggs att i stämningsansökan ange bl.a. vilken procentsats som skattetillägget ska tas ut med och vilket underlag det ska beräknas på.

Detta yttrande har beslutats av lagmannen Petra Lundh, chefsrådmannen Camilla Olsson samt rådmännen Gunilla Carle de Verdier, Lars Wallinder, föredragande, Feryal Mentès och Niklas Schüllerqvist.

Petra Lundh

Lars Wallinder